

ՊՆՆԱՅԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԳՐՈՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՎՐԱՑ:

(D^r. V. ERMONI, DE LA MISSION

DES LAZARISTES, PARIS).

(Շար. տես յէջ 406)

Պ.

Յատկամիտք հայկական թարգմանութեամբ.

ա. Վենետիկ Միթրարհանց 1860ի
ապրիլի 18ին կը պարունակէ հետեւեալ
գիրքերը այդ կարգաւ.

Ա. ՀԻՑ ԿՏԱԿԱՐԱՑ.

Հնգամասեան, Յեսու, Դատաւորք,
Հոռիթ, Թագաւորութեանց չորս գիրք, Մա-
ցորդաց երկու գիրք, Եզրի երկու գիրք,
Նեմի, Եսթեր, Յուդիթ, Տալթիթ, Մակա-
բայեցեաց երեք գիրք, Սաղմոսք Դաւթի, Ա-
ռաիք Սողոմոնի, Ժողովող, Երգ Երզնոց,
Խմաստութիւն Սողոմոնի, Սիրբք, Յոր, Ե-
սայի, Ովսէէ, Ամոս, Միքէէ, Յովէ, Աբ-
ղիաս, Յովնան, Նաոմ, Աբրահամ, Սոփո-
նիաս, Անգէոս, Զաքարիա, Մաղաքիա, Ե-
րեմիա, Աղօթք Բարուքայ, Ողբք Երեմիայ,
Դանիէլ, Եզեկիէլ:

Բ. ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՑ.

Չորս Աւետարանք սովորական կարգաւ,
Գործք Առաքելոց, Թուղթ Յակոբայ, երկու
կաթողիկեայք Պետրոսի, երեք կաթողիկեայք
Յովհաննու, Թուղթ Յուդայի, Թուղթ Պա-

ղոսի Առաքելոյն՝ յաջորդ կարգաւ. Առ Հոռի-
մայեցիս, երկու առ Կորնթացիս, առ Փա-
ղատացիս, առ Եփեսացիս, առ Փիլիպպեցիս,
առ Կղոսացիս, երկու առ Թեմաղոնիկեցիս,
Եբրայեցիս, երկու առ Տիմոթէոս, առ Տի-
տոս, առ Փիլիմոն, Յայտնութիւն Յովհաննու:

Գ. ԱՅՎԱՆՈՐԶ.

Աղօթք Մանասէի, Թուղթ Երեմիայի,
Թուղթք Կորնթացեաց առ Պողոս Առաքել,
և Պողոսին առ Կորնթացիս, Հանգիստ Յով-
հաննու առաքելոյն և աւետարանչին:

բ. Հայկական թարգմանութիւնը հաւա-
տարիմ է ընդհանրապէս, երբեմն նոյն իսկ
կաշկանդուած է իւր ճանաչման. վերոյիշեալ
բազմաթիւ օրինակներ կը հաւաստեն զայդ
և այդ մասին գրեթէ բոլոր մեկնիչք կը միա-
ձայնին¹. Ուստի աւելորդ է երկայնաբանել
այս նկատմամբ, մանաւանդ որ ընթերցողն
ընդհանուր գաղափար մ'առաւ մեր ցարդ
ըսածներով:

գ. Վերագոյն բերնք՝ թէ ընդհանրապէս
հաւատարիմ է Վասն զի այդ հաւատար-
մութիւնն ամէն մասանց մէջ չկայ. և եթէ
մանրամասնօրէն քննուի հայ թարգմանու-
թիւնն, ղիւրաւ ընդ առաջ կ'եննեն անոր
բազմաթիւ առանձնայատկութիւններն: Եւ
որովհետեւ վերը այս ճշմարտութեան նպաս-
տաւոր օրինակներ մէջ բերինք, անոր հա-
մար նոյն խնդրոյն վրայ չենք վերադառնար:

դ. Հայկական թարգմանութեան լեզուն
ընտիր է և վայելուչ: Այս տեսակէտով ալ
չենք կրնար երկայն խօսիլ, մանաւանդ որ
այդ կէտն անոնց միայն հասկնալի է՝ որք
քաջահմուտ են հայերէն լեզուին մէջ: Բա-
ւական է մեզի հեղինակաւոր մատենագրի
մը վկայութիւնը յիշատակել² հոս: — Դար-

1. «Pulehritudini autem et elegantiae co-
njuncta est summa interpretationis fidelitas.
Syntaxeos armeniacæ regulis non violatis
presso pede sequitur græcum exemplar ipsum-
que vocum ordinem retinere studet: quare
textui, quem præ manibus habuerunt, digno-
scendo optime inservit». (Cornély, p. 387).

« Die armenische Übersetzung gibt in bei-

den Testamenten den griechischen Text sorg-
fältig und treu, aber nicht slavisch wieder ».
(Kaulen, p. 172, n° 176).

2. « Purissima enim lingua et elegantissimo
stylo conscripta inter classica linguæ arme-
niacæ monumenta omnibus fatentibus primum
obtinet locum ». (Cornély, աճդ):

ձեալ, նոյն թարգմանութեան լեզուն Հին է. և Հայերէն թարգմանութեան լեզուախօսութիւնը այլայլած չէ ժամանակաւ, այլ միշտ նոյն մնացած է ի սկզբանէ ի վեր¹:

Եմթագրութիւն վերջիմ փոփոխութեանց
կամ սրբագրութեանց .

§ 1. Հայկական թարգմանութեան մէջ մաքիմա-
բար բովանդակուած գրքեր .

Թէ արդեօք Հայերէն թարգմանութիւնն երկրորդ անգամ սրբագրուած կամ փոփոխութիւն կրճէր է, ինչպէս քննադատը ոմանք կ'ենթադրեն, քննելէն առաջ, լուսազոյն է գիտնալ նախ թէ այդ թարգմանութեան մէջ որ գրքերն կը պարունակուէին: Քնականաբար այս կէտը իբրեւ նախաշաւիկ մը պիտի ըլլայ մեր ուսումնասիրութեան վերջին մասին: Դժբաղդաբար այս մասին մէջ հարկ է որ երկբայական վիճակի մէջ մնանք, և կամ առ առանելն սոսկ հաւանականութեան մը հասնինք: — Հայկական առաջին թարգմանութեան մէջ կային բոլոր այն գրքերը՝ որք այժմ կան անոր մէջ: — Ոմանք ի մատենագրաց կը պաշտպանեն՝ թէ Ե գաբու հայ թարգմանութեան մէջ կային Հին և Նոր կտակարանաց բոլոր գրքերն, ի բաց առեալ Եզրի երրորդ գիրքը, Եսթեր, Տոբիթ, Յուդիթ, Իմաստութիւն Սողոմոնի և զուցէ Մակարայեցիքը: Փոռց կ'ըսենք Մակարայեցու վասին, վասն զի Երեմիէի հատուածն անոր հակառակը հաւատարմութիւն: Եւ յիշատի, պատմիչս, որ Հայոց ընդդէմ Պարսից Ե գաբու մէջ ըրած պատերազմը

կը նկարագրէ, կը պատմէ՝ թէ Վարդան զօրավարն՝ իւր զօրաց խրախոյս տուաւ Մակարայեցու գիրքը կարգալով: Եւ այս պատմական վկայութիւնն՝ քննադատներու Մակարայեցուց նկատմամբ ունեցած կասկածը կը փարատէ: — Գալով թարգմանութեան կարգին, կը համարուի՝ թէ Սաղմոսը թարգմանուեր են Աստուածաշնչի միւս մասերէն առաջ՝ եկեղեցական պիտոյից համար, և ապա վերստին թարգմաններ են զանոնք Մեսրոպ և իւր աշակերտներն: Յայտնութիւնն ալ կրկին թարգմանութիւն ունեցած կ'երեւի: Եւ թուի թէ ձեռագրոց մէջ կան Հետքեր այս երկու գրոց կրկին թարգմանութեանց²:

Այսպիսի ենթադրութիւններ կամ կարծիքներ ունեցողներն չեն ապացուցաներ³ ասոնց ճշմարտութիւնը: Իսկ, քանի որ ստոյգ փաստեր կը պակսին, այդ խնդրոյն լուծման համար թուի թէ քննադատութեան ամենապարզ կանոն մը կայ: Սահակեան թարգմանութիւնն եղած է ասորի բնագրի վրայ, Հետեալբար՝ շատ հաւանօրէն, հարկ էր որ այդ հայկական թարգմանութեան մէջ գտնուէին Ասորական Եկեղեցուց գործածած արամայական թարգմանութեան բոլոր գրքերն, — և ընդհակառակն, որովհետեւ մեսրոպեան թարգմանութիւնն եղած է աղեքսանդրեան յոյն բնագրի վրայ, պէտք էր որ անոր մէջ ըլլային աղեքսանդրեան թարգմանութեանց բոլոր գրքերն: — Եւ այս խնդիրը լուծելու համար՝ ձեռագրաց դիմելն մեզի շատ օգտակար բան մը չերեւաւ երկու պատճառաց համար. նախ՝ որ այժմեան ձեռագիրքը շատ նոր են, և անոնց և ոչ մին թարգմանաց ժամանակին կը վերաբերի. երկրորդ, վասն զի բոլոր ձեռագիրք՝ բնէ

1. «Trotz der hierdurch herbegeführten Sprachentwicklung blieb die Bibel in ihrem Wortlaut unangetastet und wird bis heute von den Armeniern selbst nur in ihrer alten Sprachform veröffentlicht. Diese heisst nach dem Stammvater Haik, welchen die Armenier sich selbst zuschreiben, auch die haikanische». (Kaulen, p. 170, n° 173).

2. «The double translation of both these

books is a fact which can be traced in various MSS.» (Scrivener, p. 153).

3. «We may state, without entering into the proof of it, that the fifth century version included all the books of the Old and New Testament save the third book of Ezra, Esther, Tobit, Judith, Wisdom of Solomon, and perhaps the Maccabees». (Scrivener pp. 152, 53).

շատ պակասաւոր են և անկատարը¹։ Առ այժմ, ասիէ անդին անցնելն յանդգնութիւն է։

§ 2. Հայկական թարգմանութիւնն սրբազրուած է փշիթոյի վրայ։

Բար-Էբրէնոսի մէկ բնագիրն այս կարծեսց պատճառ եղած է։ Որովհետեւ այս մատենագիրն կը հաստատէ թէ Հայք վերջէն սրբազրած են իրենց թարգմանութիւնը, զիթ Հին Կտակարանը, փշիթոյի համաձայնեցընելու համար²։

Ինչ զատաստան ընելու է այս նոյն պրովանս վրայ։ — Կը համարենք՝ թէ Հայ թարգմանութիւնն երբեք սրբազրուած կամ փոփոխուած չէ ըստ փշիթոյի։ Սակայն այս մեր ըսածը բացատրելու և պայծառացընելու համար՝ հարկ է որ քանի մը խորհրդովածութիւններ ընենք։

Ստոյգ է՝ որ Հայերէն թարգմանութիւնն շատ տեղեր կը միաբանի փշիթոյին՝ հակառակ մասորականին և յոյն բնագիրն։ Եւ այն է բուն Հետաքրքրականն՝ որ այդ համաձայնութիւնն կը տեսնուի նոյն իսկ վրիպակ ընթերցմանց և սրբազրուածաց մէջ։ Քանի մը օրինակներ մէջ բերենք մեր ուղղութեան ոճով։

Ա. Քառի մը տեղեր՝ յորս հայերէն բարգաւաճութեան կը համաձայնի փշիթոյին հակառակ մասորական և յայն բնագրաց։

ա) Բ. Թագ. ԺԵ. 7 (Սրբազրուած ընթերցումի օրինակ)։

Մասորական բնագիրն կը դնէ քառասուն

ամաց. 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 նոյնպէս նաեւ Եթթանասունք. ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτών.

— Իսկ Հայն ու ասորին կը գնեն. 4 ամաց. Հայն՝ ի կատարել չորից ամաց. Ասորին. 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 4

բ) Մատթ. ԺԴ. 24 (Անհամաձայնութեան օրինակ)։

Յոյնն կ'ըսէ՝ թէ նաւն արդէն ծովուն մէջ տեղն էր. Τὸ δὲ πλοῖον ῥῖθι μέσον τῆς θαλάσσης ἦν... Իսկ Հայն ու ասորին կ'ըսեն՝ թէ նաւն հեռացեր էր ցամաքէն շատ ասպարէզներով, Հայն. Եւ նաեւ մեկնեալ էր ի ցամաքէն քաղաք մասորախօսք. Ասորին.

𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸

գ) Գործք ԱՆ. ԻԸ. 13 (Վերական ընթերցումի օրինակ)

Յոյնն ունի. εἰς Πισιδίους (յոգն. Հայց.)։ Իսկ Հայն ու ասորին թուի թէ եղակի ուղղական կը գնեն. Հայն. ի Պատիոյոս. Ասորին. 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸

Արդ այս մի քանի համաձայնութիւնները պարզելու համար՝ հարկ է միթէ զիմի Հայ թարգմանութեան վերջին սրբազրուածին մը։

— Մենք այդ կարծիքն չենք։ Եւ կը կարծենք՝ թէ այս համաձայնութիւնը կրնան մեկնուիլ եթէ՝ այնու որ Հայ քրիստոնեայ Հայ առաքելութիւնը կանխաւ կը զործածէր ասորական բնագիրը, և եթէ՝ Հայոց թարգմանած բնագիրն գտնուած վիճակովը. — և բարեազգաբար կը հանդիպէին այս կետին մէջ երկու մեծ մեկնչաց³։

Բայց ճշմարիտ խօսելով՝ մեր այդ փաստը միտական է և կամ բացատրական։ Եւ

version syriacae.

3. « Rectius autem alii illam, quæ quibusdam in locis inter utrumque [textum] deprehenditur, concordiam ex eo derivant, quod Isaac et Mesrob ea, quæ antequam græcum nacti sunt exemplar ex syro transtulerant, non penitus reiecerint » (Cornéily, p. 387).

« Allein hiervon wird die Ursache theils in dem frühern Gebrauch der syrischen Bibel, theils in der Beschaffenheit des von der Armeniern übersehten Textes zu suchen sein » (Kaulen, p. 172, n° 176).

1. Ձեռագրաց կատարեալ ցանկի մասին տես Grégoire, էջ 913... Scrivenertէնը (էջը 153, 154) անկատար է. վասն զի, ինչպէս հեղինակն ալ կ'ըսէ, անոր մէջ կան միայն Աւետարանաց ամենահին ձեռագիրներ։

2. Բար-Էբրէնոսի բնագիրը տես առ Վալդմարնի (Hor. syriac. p. 142)։ — Յիշենք եւս որ աւաղին անգամ Վալդմարն մէջ բերաւ Բար-Էբրէնոսի (Proleg. 13, 16) վկայութիւնը։ — A. Le Long-Masch, (Biblot. sac. II, I, p. 176) կը զուգահեռ պատրիարքի հրամանաւ (ի կոստանդ. 1705) եղած Հայ թարգմանութեան տպագրութիւնը, և կը յաւելու. *Revisée sur la*

դրական կամ հաստատական կերպով ցուցնելու համար՝ թէ հայ թարգմանութիւնն սրբագրուած չէ ասորականին վրայ, հարկ է քայլ մ'եւս առաջ երթալ և նոյն իսկ բնագրին վրայ ակնարկ մը ձգել։ Պիտի հաւաստենք՝ որ այդ երկու թարգմանութեանց մէջ այն աստիճանի բազմաթիւ և աչքի զարնող անհամաձայնութիւնք կան, որով անհնարին պիտի տեսնուի՝ մէկուն՝ մէկային վրայ սրբագրութիւնը։ Այս անհամաձայնութիւնները զանազան գասակարգութեանց պիտի բաժնենք։

Շարայարեյի

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՒԼԻԿԵԱՆ ՀԱՅՅԵՐԷՆԻ

(Շար․ տես 415)

Բ. Բաղաձայնը

ՊԱՅՈՒՑԻԿ ԵՒ ԿԱԿՈՒՂ ՏԱՌԻ

§ 15. — Հին հայերէնի թաւ տառերը, ինչպէս մինչեւ ցայսօր նոր հայերէնի մէջ, այսպէս ալ Կիլիկեան միջին հայերէնի մէջ, իրենց ձայնական զօրութիւնը պտւած են։ Թէ ասոնք անշեղ տառեր էին, կը ցուցնեն տառադարձութիւնքն, ինչպէս քիւ = np. kic, քիթ = afr. quite, տիարիկ = gr. δαδ-ήκη, քմին = arab. kamin كمين, փաղամպար, փրդամպար = np. paiyambar: Հոս հայկական թաւերն՝ կը համապատասխանեն օտար լեզուաց նուր կամ հազագային տառերու։

§ 16. — Հին նուրբերու և միջիններու ձայ-

նական զօրութիւնն ստուգելու համար, սքանչելի միջոց մ'ընծայուած է մեզ. միջին հայերէնի՝ և ի մասնաւորի՝ Կիլիկեան² հայերէնի մէջ եղած օտարազգի բառեր։ Այսպէս է np. bazar = Կիլ. պազար, afr. bail = Կիլ. պայլ, afr. baron = Կիլ. պարոն, afr. banier = Կիլ. պաներ, arab. burj = Կիլ. պորձ. սակէ կը հետեւի որ Կիլիկեանն պ բառերու սկիզբը = b. — Դարձեալ ունինք խապար = arab. xabar, սապոն = arab. sabun, ժինսպան = mlt. տառադարձուած այսպէս՝ miraban, Պապանոն = mlt. տառադարձուած Baberon, մոսիքսիպ = arab. muhtasib, ըռոպ = arab. rubb. որ կը ցուցնեն թէ նաեւ բառերու մէջ և ի վերջն Կիլիկեանն պ = b:

Ճիշդ այսպէս է Հին հայերէն բոլոր միւս նուրբերու համար ալ. ինչպէս օրինակի համար, տիւան = np. divan, տըֆընդի = afr. defendre, տոպպ = afr. double, տֆար = arab. pers. daftar دفتار, տոպ = gr. δουξ, afr. duc. լոպամ, լիւամ = np. ligam, լիկար = afr. légat, մզկիթ = np. mazgit, իկտիւ = türk. iydis, Պաղտոյն = afr. Balduin, Baldoun, քիտպիր, քոպիր = arab. tadbir, tädbir, Կիտիւն = afr. Guillotin, Կոչկակ, տառադարձուած Gogulag և այլն։ Որմէ կը հետեւի որ, Հին հայերէնի նուր տառերը, Կիլիկեանին մէջ համապատասխան միջիններու հնչումն ունին։

§ 17. — Ընդհակառակն դասական միջիններ՝ Կիլիկեանի մէջ համապատասխան նուր տառեր զօրութիւնն ունին, ինչպէս հետեւեալ տառադարձութիւններէ կ'երեւի. առդրեյ = afr. otrier, քայք = afr. plait, քայքիւ. առազար = afr. avocat, գան = afr. canne, cane, գռմին = afr. commun, comun, գռնդ (գռնը) = afr. comte, գռնց, գռնց = afr. conse, Գոյներ = afr. Couilner, գամիլ =

1. Կիլիկեան հայերէնի հազագային տառերուն՝ ընդհանրապէս օտար լեզուաց նուր տառից համապատասխանեցնել, մասամբ մը անտի յառաջ կու գայ, որ յաճախ օտար լեզուաց այսպիսի նուր տառն, ճիշտ խօսելով, հազագային է մասամբ ալ անտի, որ հայերէն նուրբն,

իբրեւ բուն, խռչափոխ զօրաւոր զոցուելով յառաջ եկած, Կիլիկեան-հայերէն նուրբ, օտարական նուրբերը ներկայացնելու այնչափ լաւ չարմարիք, որչափ հազագային տառն։

2. Համեմատել ZDMG 46, էջ 268. — Arm. Gramm. էջ 15, 260, 261, 394 և այլն։